

Les relacions entre Barcelona i la monarquia mitjançant les entrades reials

ALFREDO CHAMORRO ESTEBAN*

El present treball té com a objectiu l'estudi de la documentació relativa a les entrades reials que es pot trobar en el *Manual de Novells Ardits vulgarment apellat Dietari del Antic Consell Barceloní*. Així, l'estudi se centra en les entrades reials fetes a la ciutat de Barcelona durant el segle XVI, tot i que més endavant el límit cronològic canvia i el període de temps estudiat abasta del 1479 fins al 1564.

Com es pot veure, cronològicament, aquest treball comprèn els regnats de Ferran II, Carles I i els primers anys del regnat de Felip II, fins a la seva primera entrada com a rei a Barcelona el 1564. No tan sols s'analitzen les entrades d'aquests monarques, sinó també d'altres personatges reials, tant de la família del sobirà com de fora de la seva família, com poden ser reines o grans nobles europeus, entre d'altres. Així, és interessant veure la significació que tenen per a la ciutat de Barcelona.

* Treball de Diploma d'Estudis Avançats, dirigit pel professor Joan Lluís Palos i llegit al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona el dia 29 d'octubre del 2008, davant un tribunal format pels professors María de los Ángeles Pérez Samper, Joan Sureda i Xavier Gil.

Introducció

Primer, el treball conté una introducció dividida en tres parts diferenciades. En la primera part, es fa un estudi de l'estat de la qüestió, utilitzant la bibliografia específica sobre el tema. S'utilitzen, per tant, els treballs d'especialistes en la matèria com Agustín González Enciso, M. Àngels Pérez Samper o Roberto J. López, per tractar temes i conceptes com són la figura del rei absent o les cerimònies públiques. Aquesta figura, coneguda als territoris de la Corona d'Aragó ja des de temps baixmedievals, després de la conquesta de Nàpols per Alfons el Magnànim, tingué molta importància, en els segles següents, en el desenvolupament de les cerimònies públiques, i dins d'aquestes, en les entrades reials. El rei ja no residia al Principat i, per tant, era absent. Viatjava amb la seva cort pels diversos territoris de la monarquia fins a la fixació, per part de Felip II, de la cort a Madrid el 1561. Les entrades reials són necessàries, així, per enfortir l'autoritat reial i reforçar les relacions amb els territoris, els quals, en aquestes cerimònies, a més de prestar homenatge al senyor, demanaven el compliment dels privilegis i presentaven les seves demandes al sobirà.

En una segona part, es fa un resum de les possibles interpretacions que es poden fer de les cerimònies públiques seguint de prop el treball de Roberto J. López, «Ceremonia y poder en el Antiguo Régimen», article que apareix a *Imagen del rey, imagen de los reinos. Las ceremonias públicas en la España moderna (1500-1814)* (1999). Aquest proposa sis possibles interpretacions de les cerimònies relacionant-les amb l'art, la política, les estructures socials, l'Estat modern i la festa, entre d'altres.

L'estudi del món cerimonial a la Barcelona del segle XVI permetrà conèixer millor la seva situació política, econòmica i social i també la de la resta del territori català en un moment de transició entre el món medieval i el modern. A més a més de les entrades dels monarques, i d'altres personatges reials, també s'analitzaran les processons del Corpus Christi celebrades a la ciutat, ja que era la processó més important del calendari religiós i on es reflectia de manera clara la societat esta-

mental de la ciutat en època moderna. El motiu de l'estudi d'aquesta cerimònia respon al fet que era el model que s'havia de seguir en la resta de processons i cerimònies reials com les entrades que se celebren a la ciutat.

Les visites reials esdevindran una forma de recuperar la presència reial per a aquells territoris que no disposaven habitualment del rei (Pérez Samper, 1999), com és el cas de Catalunya. Amb l'arribada del rei, els grans problemes econòmics, polítics i socials del país i de la ciutat es plantejaven al sobirà, i se li recordava que tenia l'obligació d'intentar solucionar-los. Les visites, en teoria, havien de ser una trobada del rei amb la seva ciutat, però podien acabar en un dissentiment entre les dues parts.

Un altre dels objectius és de caire tipològic, és a dir, comparar l'estructura i l'evolució de les entrades reials a la ciutat en moments i situacions diferents. Veure qui les organitzava, qui les pagava, analitzar la seva estructura interna o si seguien els moviments artístics que triomfaven a Europa en aquells moments. Així, per finalitzar, el propòsit és analitzar les entrades reials a Barcelona en el segle XVI, aplicant les interpretacions que Roberto J. López plantejava en l'article abans citat, per arribar d'aquesta manera a una millor comprensió de la societat barcelonina d'aquell temps.

Fonts

Per l'estudi de les cerimònies públiques es poden utilitzar una gran varietat de fonts d'informació. Podem utilitzar la documentació oficial de les institucions, tant a nivell municipal com territorial, que descriuen aquest tipus de cerimònies. També podem recórrer a testimonis directes de persones que van estar presents en aquests actes; així, els dietaris personals són importants fonts d'informació.

La documentació econòmica ens pot informar d'altres aspectes d'aquestes entrades, com poden ser els costos dels preparatius i qui els assumia. Les representacions visuals d'entrades reials en diverses ciutats

europées que tenim són molt importants per al seu estudi; lamentablement, però, no dispossem de representacions d'entrades a Barcelona i per a la seva anàlisi hem de recórrer a la interpretació de documents.

Així, per a la realització del treball utilitzo diverses fonts d'una tipologia força similar. El principal fons documental utilitzat és el *Manual de Novells Ardots vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*. Aquest és el registre escrit d'esdeveniments que es donaven a Barcelona i que les autoritats de la ciutat consideraven que calia enregistrar. Hi apareixen descrites, entre altres coses, les cerimònies d'algunes entrades reials, així com processons i altres actes festius. El dietari va ser publicat el 1892. Una altra font utilitzada, de caràcter similar, és el *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya*, també publicat. Es tracta d'un recull de disposicions i fets succeïts al Principat des de l'edat mitjana fins al segle XVIII, fet pels escrivans de la Generalitat, i en què també podem llegir algunes entrades reials a la ciutat. *El Llibre de les solemnitats de Barcelona* és un compendi de les relacions i cròniques de cerimònies i actes de caràcter extraordinari, és a dir, els fets solemnes realitzats a la ciutat. L'obra va ser publicada entre el 1930 i el 1947. La darrera font utilitzada són *Les Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*. Publicades el 1912, de l'original que és a l'Arxiu Municipal de Barcelona, l'obra respon a la necessitat que tenia el Consell Barceloní de tenir recopilades totes les disposicions i els privilegis sobre les pràctiques cerimonials de les autoritats municipals de Barcelona. Aquestes quatre fonts són la base documental sobre la qual s'ha treballat i que s'han complementat amb la bibliografia específica sobre el tema.

Les processons de Corpus Christi

Aquesta festivitat era el model que se seguia en la resta de processons celebrades durant l'any i també en les entrades reials. La processó es realitzarà pels carrers i les places de la ciutat i, tot i ésser una festa religiosa, estava organitzada per les classes privilegiades de la ciutat. Les

confraries de la ciutat tenien molta importància, ja que desfilaven totes, en estricte ordre jeràrquic, amb els seus estandards i reproduint diversos entremesos. A les processons els entremesos representaran diversos misteris bíblics i hagiogràfics. Dins la festivitat se celebraran balls, danses rituals, jocs pirotècnics, entre altres coses, en els quals podem trobar residus d'un substrat pagà. En les festivitats celebrades pel Corpus Christi cal destacar un fort component popular i es tracta d'un acte idoni per enfortir els vincles comunitaris.

El punt més important de la processó és el pal·li, a sota del qual, va «lo cors precios de Jhesuxrist». Els bordons del pal·li els porten la jerarquia més alta de la ciutat, com són els consellers de la ciutat, nobles o altres personatges importants. A vegades el rei participa directament en la processó portant els bordons. És el cas de la participació de Ferran II els anys 1481, 1493 i 1503 o de la de Carles I el 1519 i el 1535.

Amb la participació reial, la festa del Corpus Christi queda, així, vinculada directament amb la monarquia. La participació dels sobirans a la processó minvarà amb l'arribada dels Àustria per un doble motiu: per un costat, el continu allunyament del rei dels regnes de la Corona d'Aragó, i per altre, la retirada progressiva del monarca de la mirada pública (Teófilo F. Ruiz, 2002).

Les entrades reials a Barcelona

En aquest quart capítol treballarem, ja, les entrades reials fetes a Barcelona. Teófilo F. Ruiz classifica aquestes cerimònies dins una categoria que ell anomena *exhibicions del poder reial*. Els monarques europeus utilitzaren aquestes entrades per reforçar-se i magnificar-se en les diferents ciutats que visitaven, així com les seves dinasties, mitjançant representacions al·legòriques que giraven entorn de la seva persona, els seus orígens gloriosos o les seves virtuts. En les entrades reials, el simbolisme de les representacions i de les imatges va esdevenir una peça cabdal de la cerimònia, perquè, en una societat, majoritàriament il·letrada, la imatgeria visual de les entrades exercí un paper fonamental en la for-

mació política dels súbdits, la majoria dels quals entenia el «llenguatge» dels emblemes molt millor que avui nosaltres (Goefrey Parker, 1999).

En un primer epígraf, que he titulat com: «La pràctica acostumada a les entrades reials a Barcelona», explico el procediment habitual que se seguia en aquestes cerimònies. Les entrades reials europees tenen un tret comú a tots els territoris, però, a més a més, aquestes entrades tenen unes característiques pròpies a cada territori que les fan diferents de les altres. Tractarem de trobar aquets trets particulars a Barcelona i analitzar l'evolució de les entrades reials a la ciutat en el trànsit entre el món medieval i modern. Així, en aquest primer epígraf s'explica el recorregut habitual que es feia en l'entrada reial, des de l'estada del rei al monestir de Valldonzella a l'arribada al portal de Sant Antoni, on es realitzava l'entrada simbòlica del comte de Barcelona a la ciutat. Ja dins la ciutat, hi havia el jurament dels privilegis de la ciutat damunt la Vera Creu, la desfilada de les confraries amb els seus entremesos i l'entrada del monarca a la seu de la ciutat, d'on la processó es dirigia a l'allotjament del rei i finalitzava.

Un segon epígraf abasta el regnat de Ferran II i parla les diverses entrades que va fer a la ciutat. La primera entrada reial va ser el primer de setembre de 1479. Les autoritats de la ciutat i del Principat havien posat grans esperances en el nou comte de Barcelona per tal que encapçalés la reconstrucció del país una vegada finalitzada la guerra civil que enfrontà el seu pare, Joan II, amb la Generalitat. Així, Ferran II posarà en marxa el conegut redreç per poder reconstruir el país en tots els àmbits.

El 1481, Ferran II arribà a la ciutat amb la seva esposa, Isabel de Castella. Era el primer cop que una reina de Castella feia una entrada reial a la ciutat. Per petició del rei, la reina va anar sota palli, tot i que no era costum «que tal pràctica com deïus fins ací no fos stada feta en noves intrades dels reys e reynes antecedents». La reina anava acompanyada de la gran noblesa castellana i els bisbes.

La ciutat va preparar una gran rebuda al portal de Sant Antoni. Una noia, representant santa Eulàlia, va encomanar, en vers, la ciutat a Isabel, i li va demanar que la retornés a la seva antiga esplendor. L'entrada

de la reina de Castella fou un èxit, els consellers van mostrar la seva admiració per Isabel i aquesta va quedar molt complaguda per la rebuda feta per la ciutat.

La següent visita del rei a la ciutat va ser el 1492, a l'octubre. Les profecies mil·lenaristes que giraven entorn de Ferran II semblava que s'estaven complint. Ferran era identificat amb el rei Encobert, que havia d'acabar amb el regnat de l'Anticrist. La conquesta de Granada i l'expulsió dels jueus ajudaven a aquesta identificació del rei. Entre els propòsits del viatge, també hi havia el jurament del primogènit dels reis, el príncep Joan, com a hereu. El príncep va entrar el dia següent dels seus pares, també sota pal·li.

El 1496, Ferran II tornava a la ciutat, dins un marc bèl·lic internacional. El rei va entrar a Barcelona el 30 de juliol. Al seu costat dret hi tenia l'ambaixador venecià i al costat de l'ambaixador el conseller en cap; a la part esquerra, primer hi havia l'ambaixador de Nàpols i al costat, l'ambaixador del duc de Milà. En aquesta gradació, feta pel rei, veiem una vulneració de la tradició, ja que el conseller en cap no estava col·locat directament al costat del rei, i aquest lloc l'havia perdut a favor d'un ambaixador. Aquesta disposició era necessària per al rei, ja que enmig d'una confrontació internacional, amb l'intent per part del rei catòlic d'aïllar França, l'aliança amb Venècia era d'importància vital, així com dels altres estats italians, l'anomenada Lliga Santa.

El 1503 arribava a Barcelona el duc de Borgonya, Felip «príncep jurat en Castella», casat amb la filla dels reis, Joana. La ciutat li va preparar una gran rebuda «com si fos la persona del senyor rey». En els darrers anys del regnat de Ferran II, aquest no va estar gaire a Barcelona, a causa de la seva dedicació a la política internacional, tant a Castella com a Nàpols. A més a més, els atacs de pesta que la ciutat va patir a l'inici de segle allunyaren les visites. Ferran morí a Madrigalejo, el 23 de gener de 1516, deixant com a hereu Carles de Gant, el futur Emperador Carles V.

La tercera secció d'aquest quart capítol tracta el regnat de Carles I. Proclamat a Brusselles rei dels diversos regnes peninsulars al març del 1516, arribà a la península al setembre del 1517. Barcelona, de seguida,

començà a preparar l'arribada a la ciutat. Així, començaren a fer la vaixel·la d'argent daurat que s'acostumava a donar com a present als sobirans en la seva primera visita.

Al febrer del 1519, arribava Carles a Molins de Rei, on residí uns quants dies mentre se solucionaven uns problemes amb els consellers amb motiu del jurament. El 15 de febrer, el rei es dirigí cap al portal de Sant Antoni «acompanyat de molta nobleza, axí de flamenchs com d'espanyols», on havien preparat un decorat amb tres arcades. Al centre, apareixia la figura de Déu, en clara referència a l'assimilació feta amb el rei, imatge de Déu en el món terrenal (Pérez Samper, 1988). Després, uns nens representant àngels van cantar en llatí, davant Carles, lloances a Déu. La primera entrada de Carles a Barcelona no va ser gaire espectacular comparada amb les entrades que havia protagonitzat a Flandes. En aquest sentit, aquesta entrada s'assembla més a les altres realitzades a la península, com les de Valladolid i Saragossa.

L'estada de Carles a Barcelona es va allargar durant un any. En aquest temps, es van produir fets molt importants per al seu futur. Per damunt de tots, destaca la seva elecció com a emperador d'Alemanya. La ciutat va mostrar molta alegria per aquesta elecció i s'establí que tothom fes alimares per demostrar-la. Semblava que la ciutat i Catalunya estaven molt contentes amb Carles, com diu Fernández Álvarez (1985), però, ell, en canvi, s'adonava que aquest territori, en matèria de donatius, no era tan generós com Castella i no va treure gaires beneficis de les Corts.

En aquests primers anys de govern de Carles, la ciutat va rebre algunes visites importants, com va ser la del nou papa Adrià VI, l'antic preceptor del rei, Adrià d'Utrecht, l'any 1522, quan es dirigia cap a Roma. Aquesta visita, tot i la seva brevetat —només un dia—, va ser molt important per a la ciutat, sobretot en qüestió de prestigi.

El 1525, Barcelona rebia d'una manera especial el rei de França, Francesc I. Especial, ja que entrava en qualitat de presoner, després de haver estat fet pres a la batalla de Pavia, on fou derrotat per Carles V. Així, el 19 de juny arribaven al port de la ciutat 31 galeres, de les quals sis eren del rei de França, que venien «ab los palaments, banderes e tendals negres en senyal de dol y tristícia, per quan los dits senyors capitans porta-

ven presa la persona del rey de França en la galera capitana». Francesc I va ser rebut per les autoritats de la ciutat, va visitar la seu per escoltar missa, ja al claustre va fer «la oratio per las porçellanas», a causa dels poders curatius que s'atribuïen al rei de França per curar algunes malalties. El tracte que va rebre el rei de França a la ciutat va ser força bo. Quan partí de la ciutat, es dirigí cap a Madrid, on hi havia l'emperador. La germana del rei francès, Madame de Lançon, o un seu enemic, el duc de Borbó, van ser altres visites importants que Barcelona va rebre en aquesta dècada dels anys vint, que culminaran amb la tornada de l'emperador l'abril del 1529. Aquestes visites van significar per a la ciutat, a més a més d'una importància política, ja que la revitalitzava en els circuits europeus de trànsit de viatgers, també un increment ingent de les despeses per les rebudes i les festes fetes a tan il·lustres personatges.

L'any 1533, Barcelona rebia avís que l'emperadriu Isabel visitaria la ciutat. Els consellers van deliberar «que fos preparada festa a la dita senyora, tant pus solempnament se pugués fer e preparar, seguint la forma i ordinació que fonch tinguda en la entrada de la illustríssima senyora reyna dona Isabel, muller del illustríssimo senyor don Ferrando». En aquesta entrada destaca l'aparició en l'art efímer, preparat per a l'ocasió, d'elements plenament renaixentistes, com són els arcs de triomf que s'havien de col·locar, però que no es va tenir temps de fer-los. També era renaixentista l'edifici de fusta i tela, «pintat a manera de colesseu», amb pilars «tots lavorats al romano», així com l'aparició de muses i poetes i la utilització del llatí i el grec en els rètols que portaven. Aquesta entrada reial sí que es pot enquadrar, tot i que no hi havia l'emperador, en les entrades triomfals que aquest farà arreu d'Europa en aquests anys, amb molta més grandiositat, pròpia de la dignitat imperial.

Dos anys després, l'emperador escollia Barcelona per preparar l'expedició a Tunis. Al port de la ciutat es van reunir un gran nombre de vaixells de guerra i a la ciutat l'arribada de tropes era continu. Fernández Álvarez diu que en aquests anys Catalunya era una peça bàsica en la política de l'emperador i parla d'una renovada activitat marinera de la ciutat sota l'impuls de Carles. A partir d'aquests anys les estades de Carles a la ciutat eren molt breus, sense cap cerimònia d'entrada, no-

més venia de passada a causa dels afers imperials. L'any 1543 va tenir lloc la darrera visita de l'emperador a Barcelona, per dirigir-se a Alemanya.

Les entrades reials fetes per l'emperador a Barcelona i la resta de ciutats de la Corona d'Aragó, amb un caràcter més provincià i medieval, no van tenir l'esplendor de les entrades realitzades per Carles a Itàlia o a Flandes.

La darrera etapa abasta el govern del príncep Felip, des del 1543, en què va quedar com a governador dels regnes de la península, quan el seu pare marxà a l'Imperi, fins al 1564, any en què Felip feia la seva primera entrada reial com a nou comte de Barcelona i rei de la Corona d'Aragó. Felip II, tot i regnar des del 1556, no va anar com a rei a la Corona d'Aragó fins el 1563. El seu regnat, molt diferent del del seu pare, es caracteritzava, en aquests primers anys, per la intransigència religiosa, conseqüència del concili de Trento, l'hegemonia hispànica a Europa, la progressiva castellanització de la monarquia, amb la fixació de la cort a Madrid el 1561, i la crisi financera.

El 4 de febrer de 1564, el rei es dirigia cap al monestir de Valldonzella. Allà, els consellers demanaren al rei retirar-se «per que es la pràctica de no entrar dins». Aquest accedí amb un «vayan con Dios». Al dia següent, ja al portal de Sant Antoni, el rei es trobà amb una portalada decorada *al romano*, on li cantaren en llatí uns versos que començaven amb un «Te Philippum laudamus». Aquests versos significaven la glorificació màxima de la figura del rei. Veiem com fórmules només aplicades a Déu, ara són aplicades a la figura del rei, així el *Te Deum laudamus* passà a ser *Te Philippum laudamus* (Francesc Massip, 1992). Es pot veure com en aquesta entrada els elements renaixentistes són cada cop més presents, com la construcció d'un colosseu amb una representació de les set virtuts o la construcció d'un castell, «fet com lo castell de Salses», exemple d'arquitectura militar renaixentista. En aquest, sant Jordi, identificat amb Felip II, lluitava amb el drac. La cerimònia va acabar al palau de l'arquebisbe de Tarragona, on s'allotjava el rei, el qual va dir als consellers: «Cansados deven de estar los conselleres; vayánse a reposar.» Llavors, el conseller en cap respongué: «En cosas que cumple a sa magestat no.y ha cansament algú.»

Durant el regnat de Felip II, el caràcter autoritari de la monarquia s'incrementà. Això es veié en l'entrada reial i es veurà en entrades reials posteriors fetes a la ciutat, com la dels seus nebots, els prínceps de Bohèmia i Hongria, don Rodolf i don Ernest d'Àustria. En aquesta, el rei imposà els seus criteris organitzatius per damunt dels consellers de Barcelona. El rei donarà ordres, per escrit, de com s'havia d'organitzar l'entrada vulnerant completament el dret dels consellers barcelonins a organitzar-la, com sempre s'havia fet.

Conclusió

Per acabar, en aquesta darrera part, es fa una petita conclusió. Així, per resumir, el que s'ha vist en aquest treball és com la monarquia, progressivament, es va anar allunyant de la ciutat de Barcelona i del Principat, sobretot durant el regnat de Felip II. Tot i això, aquest allunyament no significava que la ciutat i el rei visquessin en conflicte; contràriament, l'arribada del rei a la ciutat acostumava a ser una gran notícia i l'esforç econòmic fet per a la preparació de les entrades reials, tant del sobirà com d'altres personatges reials, demostren el compromís de Barcelona amb el rei.

Quant a manifestació artística, s'ha vist com, tot i el caràcter marcadament medieval de les entrades barcelonines, progressivament s'anaven introduint elements propis del renaixement en l'art efímer, com són els estils arquitectònics clàssics, la utilització de les llengües llatina i grega o les representacions de figures clàssiques com les muses, les virtuts o els poetes.

Així, l'entrada reial com a instrument polític de propaganda i glorificació del monarca va continuar essent utilitzada durant el segle XVII, amb un disseny i una escenificació més elaborada, per tractar de magnificar la figura, inabastable, del rei de la monarquia hispànica.